

На „страни свет“, како је Џорџ Вашингтон волео да га зове, у Америци се још од времена очева оснивача гледа са неверицом на коју „свет“ итекако узвраћа истом мером. Данас, чини се, више него икад. По подацима Пев центра за истраживање, Вашингтонског барометра за светско јавно мњење, антиамериканизам је под Џорџом Бушом широм света попримио нове размере, како у опсегу тако и у интензитету. Њихова последња испитавања говоре да је антиамериканизам данас много дубљи него што је икад био у модерној историји. Ипак, иако захвата целу планету, овај феномен није свуда исти. Он се мења у односу на локалне прилике и ретко кад је предвидив.

Већина људи нема јасан став према Америци. Ово не треба да нас изненађује. Америка, на крају крајева, значи многе ствари: она је и Бушова администрација, и Конгрес под контролом републиканаца, Холивуд, добро место за улагање и за студирање, земља огромних могућности, велика регионална сила, велика светска сила, она је и одређена политика, традиција коју Америка има иза себе, скуп политичких вредности заснованих на слободи, демократији и либералном тржишту. Америка је синоним и за још много других ствари. Лако је навијати за, или пак презирати нешто од побројаног. Временом, у зависности од околности, понешто од поменутог доживеће процват, а друго ће почети да вене. Зато и није чудно што људи могу имати контрадикторно мишљење о Америци. Данас је сасвим уобичајена појава да зажарени демонстрант Трећег света у једном даху узвикује: „Доле Америка!“ и „Хоћу зелену карту!“.

Господин Буш ће током вечере у понедељак (текст је објављен непосредно пре сусрета Буша и Ширака 22. фебруара, током Бушове турнеје по Европи – *прим. прев.*), кад се сусретне са својим француским колегама, можда морати да се суочи са чињеницом да је управо Француска земља у којој је помешаност ставова према Америци најизраженија. Француска је традиционални савезник САД (још од 1778); она је Америци дала на дар Статуу слободе и почасним држављанством одликовала Медисона; Француска је земља Лафајета (америчког револуционарног хероја), Монтеѕкјеа (који је имао велики утицај на Џеферсона) и Ленфанта (пројектанта Вашингтона). Али истовремено, Француска је и земља која на сва звона удара против америчке „хуперпуиссанце“ (супер-моћи), која бодри разуздане хулигане док засипају смећем Мекдоналдсе, то је и земља која у крилу држи књиге попут *L'Effroyable Imposture* (за само недељу дана продате у 100.000 примерака), књигу у којој се заговара теорија да су напади на Близнакиње били „заstraшујућа обмана“ са циљем да оправда амерички авантуризам широм света. Штавише, Француска је и земља такозваног „голизма“, својеврсне форме национализма натопљеног глупавим антиамериканизмом и добро подгрејаног Шираковим политичким идејама.

Због свега овог Француска је постала „лоцус цлассицус“ антиамериканизма. Ипак, већина обичних Француза су проамерички орјентисана, будући да је у знатној мери дистанцирана од својих „политички освешћених“ вођа. Обичан Француз гледа америчке филмове, одлази на одмор у Америку, једе у Меку (уколико хулигани то дозволе) и пазари на местима која у великој мери подсећају на америчке супермаркете. Истраживање које је у 21 земљи спровео светски сервис ББЦ-а показало је да само незнатна већина испитаних Француза (54%) сматра да је Америка извор лоших утицаја. Ови резултати се не разликују много од оних из Аустралије (52%), а нижи су од резултата из Мексика (57%), Канаде (60%) или Немачке (64%).

Сличности се одбијају

Како онда објаснити то да Француску бије глас како је расположена изразито антиамерички? Одговор се крије у чињеници да антиамериканизам у Француској највише заступају управо они који имају политички утицај. Политички лидери имају овакав став делом услед ривалства између Француске и САД, произашлог из тога што ове две земље имају невероватно сличне пројекције о самима себи: обе сматрају да су баш оне измислиле концепт људских права; да имају свету обавезу да шире слободу свуда по планети; да само оне поседују особине које их чине изузетним и у потпуности дивљења вредним. Велику улогу игра и љубомора. Ако је мерити по укусу широких маса, Америка је често боља у областима на које је Француска јако поносна – попут филмова или кувања. А француски политичари итекако знају да критиковањем другог можете успешно скренути пажњу са властитих неуспеха. Изгледа да антиамериканизам у Француској расте једино када је земља у кризи било које врсте – био то пораз од стране Немачке, дебакл у Алжиру или слом Четврте републике.

Већина земаља не нагиње антиамериканизму, али су му неке итекако наклоњене. Узмимо за пример Иран, где је антиамериканизам срж идеологије владајуће коалиције Шија свештенства. У свеprisутним графитима који позивају на херојство, затим у оштрим политичким критикама, у плаћеним хулиганским демонстрацијама и на верским проповедима - свуда се позива против Великог Сатане и дела његових. Међутим, иако то није тако видљиво, Иранци, исто као и Французи, великим делом нису против Америке. Млади су посебно проамерички орјентисани јер уживају у америчкој поп-култури, жудећи за сексуалним слободама које се у њој пропагирају. Неки се чак надају да ће их баш Америка ослободити репресије у којој живе. Сасвим је друго питање колико је дубок овај вид иранске привржености Америци – уколико им земља буде била нападнута лако се може десити да проамериканизам међу младима испари истог тренутка.

Од два зла веће

Зашто ирански шитски свештеници тако неуморно позивају на рат против Америке када су и Британци, у истој мери, били укључени у свргавање режима Мухамед Мосадека 1953, и посебно, када је Ирак под Садамом био далеко већа претња? Америка је, бар у последње време, показала да је спремна да се ратосиља Баас партије из суседног Ирака и тако прокрчи пут новој ирачкој влади која би била окренута шиатском свештенству. Одговор на горње питање је, као и у случају Француске, ривалство. Теократски режим Ирана има јасне амбиције да постане вођа не само Блиског Истока, већ читавог муслиманског света. Америка представља препреку на путу будући да је видно ангажована на ширењу демократије у том региону.

Свакако да ирански режим има и друге мотиве за свој антиамериканизам: скретање пажње са бројних личних неуспеха; одржавање илузије да је зли шах, свргнут у пучу 1953, био америчка марионета – упркос чињеници да се већина старијих Иранаца врло добро сећа његове владавине; искоришћавање распрострањеног уверења међу муслиманима широм света (које је, по испитивањима, још више оснажено после 11. септембра) да су САД произраелски, антипалестински и самим тим, антиисламски оријентисане. Из Реву центра долазе потврде да је антиамериканизам најснажнији управо у муслиманском свету.

Међутим, слика није једноставна чак и у ситуацији попут ове. У Индонезији рецимо, највећој муслиманској земљи, антиамериканизам је честа тема салонских прича и људи су срећни када могу да пљују по Америци. Међутим, упркос актуелним гласинама да су САД имале информације којима су могле да упозоре на недавни цунами и да су изабрале да то не ураде, ипак ниједан од последњих терористичких напада у Индонезији није био усмерен директно против Америке. У арапским земљама, с друге стране, неки људи су спремни да узму оружје у руке и крену у Ал-Каидин џихад.

Антиамериканизам се у арапском свету јавио много касније него у Европи. Иако има доста додирних тачака са провокативним идејама европске левице која сује дрвље и камење по развратном америчком материјализму, антиамериканизам је на Блиском Истоку постао раширена појава тек након отворене америчке подршке Израелу после шестодневног рата 1967. године. Једанаест година раније, сви Арапи су подржавали Америку јер је баш она успела да стави тачку на аферу око Суецког канала и заустави тадашње британско-француско-израелске покушаје да се свргне Насеров режим у

Египту. Али већ од 1967. Арапи почињу да гледају на САД као на неког ко на неприхватљив начин заступа израелску страну. Овакво уверење се вероватно највише заснива на неуспесима саме арапске стране да изгради модерну демократију и економију, и да изнедри хероје у бар једној области нормалног људског стваралаштва. И за ово је неко одговоран. Ко? Па наравно – локални силеџија (Израел) и његов финансијер (Америка).

Сличне ситуације, врло блиске оној у којој су се Арапи нашли током рата из 1967, могу да се пронађу свуда где антиамериканизам цвета. У Грчкој је то било америчко подржавање војне диктатуре 1976-1974. године. У Шпанији – ако не непосредна, онда бар скривена подршка Франковом режиму почев од педесетих година, када се и граде америчке војне базе у Шпанији. Постоје тврдње да шпанска одбојност према Америци има много дубље корене који се сежу чак до шпанско-америчког рата из 1898. године. Реално, ови догађаји су имали мало утицаја на шпанску левицу, која је и сама тај рат видела као пут ка модернизацији Шпаније. Али када су '50-тих амерички војници стигли у америчке базе, шпанска левица одбија да их посматра као ослободиоце, већ на њих гледа као на Франкове сараднике.

Већи део европске крајње левце је, из већ познатих разлога, још увек антиамерички расположен: Америка је материјалистичка, империјалистичка, интервенционистичка итд. Међутим, и ови са десног крила се често окрећу против САД. Идеје америчке револуције су се директно супротставиле „anciéns regimés“ и антидемократима свих врста (укључујући ту и Франка, све до уласка војних база). Када су конзервативци коначно прихватили демократију, они који су наставили да се супротстављају Америци радили су то првенствено из снобовских и културних разлога – отуд антагонизам који постоји код британских писаца попут Евелина Воха и Кингсли Амиса.

С друге стране, Латиноамериканци мисле да управо они имају највише разлога да мрзе САД. Мексико је, на пример, изгубио скоро половину своје територије у рату са Америком 1846-48. године. У испитавању ВВС-ја из прошлог месеца, само 11% анкетираних Мексиканаца је имало углавном повољно мишљење о свом северном суседу; то је мање чак и од Аргентине која је у многим аспектима још негативније расположена према САД. Кубанци су одбацили Америку још 1898, када су им „Јенкији“, улазећи у шпанско-амерички рат, фактички украли независност од Шпаније, независност за коју су дуго и тешко војевали. САД је у наредних 20 година војно интервенисала скоро 30 пута свуда по Карибима. Већину ових акција водио је генерал морнаричких трупа, Смедли Батлер, који је своју каријеру описао овако:

„Помогао сам да Хондурас 1903. постане „повољан“ за америчке компаније за производњу воћа. Успео сам... да заштитим америчке нафтне интересе у Мексику 1914. Помогао да Хаити и Куба постану „пристојна места“ како би момци из „National City Bank“ могли да покупе профит. Помогао сам Вол стриту да оробе бар половину централно-америчких република...као што сам и обезбедио да се 1909-12. Никарагва ишчисти и тако заштите интереси банкарске куће

”
Brown Brothers

“. 1916. сам отворио пут америчкој индустрији шећера ка Доминиканској републици. Потрудио сам се да

”
Standard Oil

“ нема никаквих проблема док се пробија на тржишту Кине.“

Током целог 19. века Латиноамериканци су, укључујући ту и великог ослободиоца Симон Боливара, били инспирисани антибританским револтом америчких колониста. Али рат из 1898, и интервенције које су потом уследиле, већину њих су окренуле против велике силе у суседству. Презир још траје у различитом интензитету, мада је последњих 15 година демократизације, емиграције и слободне трговине са Америком успело да умекша став према САД, што се посебно види у Централној Америци.

И друге државе, које су биле суочене са америчким мешањем, мрзе њен утицај. Довољно је отићи рецимо у Конго где је, захваљујућу Америци, Мобуту Сесе Секо владао деценијама као цар. Или пак у Анголу, где је локалне тираније који су били лојални Америци ова суперсила финансирала како би водили дугогодишње ратове. Па опет, антиамериканизам у овим деловима света изгледа да не задире дубоко. Није у питању само географска удаљеност. Филипини, који се тешко могу назвати америчким суседом, пола века су били америчка колонија и то је створило изражено осећање антиамериканизма. Изражен скоро колико и опијеност, барем младих, америчком кошарком и кантри музиком.

Близу очију – далеко од срца

Чињенице упућују да одлучујући фактор у формирању дуготрајног антиамериканизма може бити и искуство које неко има са Американцима. Овим би могло да се објасни зашто Индијци, иако њихове владе у својој спољној политици већ дуго иступају против Америке, нису никад показали неке друге облике противљења Америци. Али правило које из тога извучемо ипак не бисмо смели прогласити за универзални закон. Имамо,

рецимо, Канаду која од свог суседа никада није претрпела ништа горе од културног империјализма, игнорисања или ароганције, а ипак је вечито критички расположена према Америци. Чини се да Канада не би имала разлог за постојање да нема Америке да у односу на њу заузме став. С друге стране, имамо Вијетнам, који је у рату са Америком пре мање од 30 година изгубио скоро 5 милиона људи, а ипак изгледа да не гаји велики зазор према старом непријатељу. Можда је превише заузет да би мрзео.

Ову ситуацију можда објашњава чињеница да Вијетнам после рата није имао никаквих разлога, стварних или измишљених, да мрзи Америку. На местима где антиамериканизам тиња најјаче, десе се ствари који га распламсају. За Арапе је то био Ирак. За Латиноамериканце – америчка подршка Пиночеовом пучу у Чилеу (сад је то америчко вршљање свуда по региону у такозваном рату против дроге). За Грке су то биле интервенције у Босни и на Косову које се водили Американци – интервенције ради помоћи муслиманима на шта су, изгледа, муслимани заборавили. Грци нису. Они су били озлојеђени чињеницом да НАТО бомбардује Србе који су такође православци. На Филипинима су убеђени да је Америка била итекако другарски расположена према немилосрдном и клептократском Фердинанду Маркосу. У свакој земљи где постоје америчке базе, било који преступ неког америчког војника ојачава латентно непријатељство (случај силовања Јапанске девојчице, саобраћајне несреће у којој су прегажене две јужнокорејске девојчице или случај кидања каблова жичаре у Италији).

Силина антиамеричких осећања у великој мери варира и код људи за које би посматрач са стране рекао да немају никакву поткрепу за своја убеђења. На пример, иако су поражени у рату - Токио запаљен бомбардовањем, а Хирошима и Нагасаки унакажене атомским бомбама – Јапанци су ипак далеко више проамерички орјентисани од Јужнокорејанаца који итекако своју слободу дугују америчкој војсци. Зашто? Можда што се, за разлику од Јужнокорејанаца, Јапанци осећају, с правом или не, много више угрожени од Кине и Северне Кореје, и због тога су захвални ујка Сему на заштити коју им пружа.

Сасвим је сигурно да је непријатељство према Америци врло често ублажено осећајима захвалности и другарства. Доста старијих Француза се сећа коју је улогу имала Америка у ослобођењу њихове земље. Доста старијих Немаца памти ваздушни мост над Берлином. Много старијих Иранаца је поносно што је некада студирало у Америци. Многи, ако не и већина реформиста у владама Латинске Америке, је учило на америчким универзитетима. Иста је ситуација и са неколико реформиста из централне и Источне Европе.

Америчка дијаспора може имати ублажавајући утицај на земљу матицу. Било је Француза који су још пре наступања европског просветитељства отишли на други континент, али Француска се данас од других земаља разликује тиме што има мало емиграната у Северној Америци (а то би могло објаснити зашто је француски антиамериканизам има свој пандан у анти-француским осећањима у Америци). Огроман број Латинамериканаца, Индокинеза, Грка, Кореанца, Иранаца и кога све не, одрастао је последњих деценија у САД-у и омогућио константан прилив новца, идеја и наде из Америке у друге крајеве света.

Ова смеша различитих веза, надања и заједничких вредности може допринети да се на неким местима на антиамериканизам заборави после само једне званичне посете (као што је био случај са Клинтоновом посетом Индији 2000.), или неког другог геста добре воље (у виду опроста дуга или помоћи после цунамија). Али на другим местима је потребно много више да се ставови промене – на пример, ангажовање Америке на остваривању мира у израелско-палестинском сукобу, или пак несумњива посвећеност питањима глобалног отопљавања. Па и све ово би можда било недовољно без промене целокупне политике, која би морала да се спроводи јако дуго. На неким местима је готово немогуће да чак и Америка било шта промени. Сама чињеница да сте велика сила која може да интервенише (на Косову рецимо), довољна је да створи непријатеље. Онда се међу државама, исто као и међу људима, увек нађе нека да потезе за оружјем. У Аргентини, или у арапском свету, антиамериканизам је производ колико поступака САД, толико и неспособности ових земаља.

Што би уопште Америка морала да води рачуна о томе да ли је тамо неки странци воле или не, и како се то може на њу одразити? Будући да је економска и војна сила без ривала, можда не би требало да брине о томе. Међутим, и Америци је потребна помоћ других влада уколико жели да тргује, смањи загађење и води ефикасан рат против дроге и тероризма. Штавише, г-дин Буш је тренутно посвећен не само ширењу слободе по Блиском Истоку, већ по целом свету. Уколико странци разочарани Америком наставе да верују да је у питању обично лицемерје, потребно само да би се оправдало свргавање режима који му нису по вољи, онда овај задатак постаје тежи. Изненађујуће је то што се у Бушовом инаугурационом говору „слобода“ помиње 49 пута, а да он ипак изгледа није погодио ону жицу коју је тако добро пронашао Џек Кенеди у својим донкихотовским обећањима 1960. године.

Звезда водиља губи свој сјај

Ово можда само указује на већи цинизам светске јавности у односу на период од пре 40

година. Али испитивања показују да је томе доста допринео и сам господин Буш. Прошломесечна испитивања ББЦ-ја показују да је, уопште узев, отпор према Бушу доста већи од отпора према самој Америци и да је ово допринело растућем антиамериканизму. На питање како гледају на Американце после Бушовог избора, 42% испитаних је одговорило да сада имају горе мишљење о њима. Можда је ово само краткорочан став.

Али постоји још једно, посебно међу образованијима, распрострањено мишљење по којем Америка више није толико привлачна као модел друштва за узор. Раније је остатак свега гледао на њу као на звезду водилу, а данас се чини да јој окреће леђа. Демократе из Европе, које су раније готово с верском преданошћу у УН-у понављали да су смртна казна и велике војне акције само тренутни и занемарљиви испади Америке, сада већ почињу да мисле да се заправо ради о све израженијим и трајним особинама САД. Овакве емоције се додатно ојачавају Бушовом доктрином превентивног рата, постојањем базе у заливу Гуатанамо, одбијањем јурисдикције међународног кривичног суда и избегавањем других међународних обавеза. Било како било, људи све више окрећу леђа Америци, и то не што је мрзе већ што траже нове узоре – чак и у Европи. Ако се покаже да је то тачно, за Американце би то могло бити много увредљивије од уобичајеног антиамериканизма јучерашњице.

Превод: Гордан Велев

Објављено у: *Economist*, 19-25. 2. 2005.